

מאזרות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

תפגע בכבוד ה'. אמנם עדיין לא זיהינו את הבעיה שבהלל, אך כבר הבנו שההיתר לאמרה היא מתוקף הוראת חז"ל.

הגר"ד סולביצ'יק נדרש לשאלות אלה. תשובתו, בין היתר, מתבססת על השוואת ברכת יהללך החותמת את ההלל, לברכת ישתבח החותמת את פסוקי דזמרה, וזו לשונה:

ישתבח שמך לעד מלכנו [...] כי לך נאה ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שיר ושבחה, הלל וזמרה, עז וממשלה, נצח, גדולה וגבורה, תהלה ותפארת, קדושה ומלכות ברכות והודאות מעתה ועד עולם. ברוך אתה ה' אל מלך גדול בתשבחות, אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים.

השוואה בין פסוקי דזמרה לתפילת ההלל⁷ מצביעה על שוני מהותי. בברכת יהללך ניתן למצוא פעלים רבים: "יודו, יברכו, ישבחו, יפארו..." ואילו בברכת ישתבח קיים מעין תיאור מציאות בלבד: "לך נאה [...] שיר ושבחה הלל וזמרה". תפילת הלל אם כן, מצטיירת כאקטיביסטית, שיר, שבח והלל, לעומת פסוקי דזמרה ה"רכים" שמהם עולה כבדרך אגב שבחו של מקום.

בביאור קיום, מבנה ותוכן פסוקי דזמרה, נראה דהנה ישנם שני יסודות אשר במשקל ראשון נראים כסותרים זה את זה בבחינת שני כתובים המכחישים הדדית, אף אשר [...] שניהם אמיתיים ומוצאים את הדם בתהלות ישראל.⁸

שני היסודות הם שני אופנים הפכיים בהתייחסות האדם לבוראו. מחד גיסא, "הללויה הללו עבדי ה' את שם ה'",⁹ חובת ההלל לקב"ה; ומאידך גיסא, "מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו",¹⁰ שהרי יכולת האדם להלל ולשבח את חסדו האין-סופי של ה' מוגבלת. פרדוקס זה מחייב, ללא ספק, פתרון. מהו?

הגר"ד מלמדנו כי יש לראות את שני היסודות הללו כמשלימים לאמת אחת שלמה. מחד גיסא, אנו מחויבים להלל ולשבח את ה'; מאידך גיסא, נתחשב בעובדת היותנו מוגבלים בכך. יישוב הפרדוקס נעוץ על פי הגר"ד בהלכה. אדם משבח את ה' מפני שיש לו שני "מתירים" לכך. "מצווה": פרסום הנס, שמחה במועדים וכדומה, כאשר בדרך זו אנו מרשים לעצמנו לאמץ נוסח וזמנים שנקבעו על ידי אנשי כנסת הגדולה, כדברי רבי יוסי בגמרא. המתיר השני הוא "כקורא בתורה", כלומר על ידי הקריאה בתנ"ך אנו מתפעלים מדרכי ה' ולומדים מדרכיו. ב"מתיר הראשון" נשתמש לאמירת הלל ובמתיר השני להכשרת פסוקי דזמרה.

שנוכה בעז"ה להודות לברך ולשבח לשמו של הקב"ה לקיים "עם זו יצאתי לי תהילתי יספרו".¹¹

ד"ר נורית סרי

מרצה בהתמחות לחינוך חברתי קהילתי
ובתואר שני ללימודי חינוכי
ורפי סרי

הארות על ברכת "יהללך..." החותמת את ההלל

בתום תפילת הלל נוהגים לברך את ברכת "יהללך":

יהללך ה' אלוקינו כל מעשיך,
וחסידך צדיקים עושי רצונך,
וכל עמך בית ישראל ברנה

יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו,

כי לך טוב להודות ולשמך נאה לומר,
כי מעולם ועד עולם אתה אל.

ברוך אתה ה', מלך מהולל בתשבחות.

על ברכה זו נאמר בגמרא: "מקום שנהגו [...] לברך יברך".¹ אביי מדייק במקום: "לא שנא לאחריו, אבל לפניו מצווה". כלומר, בעוד שהברכה הראשונה של ההלל היא מצווה וחייבים לאמרה, הרי שהחובה לברך בסיומה תלויה במנהג המקום בלבד. מכאן ניתן להסיק כי ברכה זו נקבעה במרוצת השנים מתוקף מנהג.²

ברכה זו אינה פותחת ב"ברוך", משום שהיא גופא ברכת הודיה.

כן יש המנמקים זאת משום קישורה הישיר לברכה הראשונה. במסכת פסחים³ רבי יהודה מכנה את ברכת יהללך – ברכת השיר. עם זאת, רבי יוחנן מצא לנכון לחבר תואר זה לתפילת נשמת כל חי. אכן ניתן למצוא דמיון בין ברכת יהללך לתפילת נשמת כל חי, זאת במספר עניינים ובמיוחד בשמונה מילות הפיאור לה', "יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו" הבאות בשתיקה.

עמידה על תוכנה של ברכת יהללך, המתבררת כמסכמת וכמבארת את מהות תפילת ההלל, עשויה לסייע לנו ביישוב מחלוקת המופיעה בגמרא, מחלוקת, כפי שנראה בהמשך, המציבה פרדוקס שאינו פשוט.⁴

להלן מחלוקת המופיעה במסכת שבת: "אמר רבי יוסי: יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. והאמר מר: הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף, כי קאמרינן בפסוקי דזמרה".⁵

מפשט הגמרא ניתן לראות כי רבי יוסי משבח את אלה הגומרים את תפילת ההלל בכל יום ואף מייחל לעצמו להיות ביניהם. עם זאת, מר שולל את דברי רבי יוסי מכל וכל וטוען שאדם הקורא את ההלל מדי יום מבזה חס וחלילה את שמו של הקב"ה ומובן שאינו מהללו. סתירה זו מיושבת בגמרא בכך שהיא מגבילה את דברי רבי יוסי לפסוקי דזמרה שבתפילת שחרית.

מדוע האומר את תפילת הלל מדי יום ייחשב כמבזה את שם ה' כיצד ניתן לכנות אדם הקורא פרקי תהלים, "מחרף ומגדף"? וכן, מדוע חילקה הגמרא בין פסוקי דזמרה לפסוקי ההלל? מהו ההבדל בין פרקים קיג–קיח שבתהלים (פסוקי דזמרה) לפרקים קמה–קנ (הלל)?

את תחילת הדרך לתשובות ניתן למצוא בדברי רש"י במקום:

"הרי זה מחרף ומגדף – שנביאים הראשונים תיקנו לומר בפרקים לשבח והודיה, כדאמרינן בערבי פסחים, וזה הקורא תמיד בלא עיתה אינו אלא כמזמר שיר ומתלוץ".⁶

מרש"י עולה שרק בפרקים, מועדים הקבועים בשנה, שמונה עשר במספר, ניתן לומר את ההלל. אמירת מחוץ למסגרת זו

1 סוכה לט ע"א.

2 עוד על כך, עיינו הרב מונק אליהו, עולם התפילות, ירושלים תש"ן, עמ' עט–פ.

3 קיח ע"א.

4 חלק זה מתבסס על מאמרו של הרב לפשיץ אליהו, "קריאת הלל", מילי מעליותא, יד, בהוצאת ישיבת ברכת משה, עמ' 4–10. להרחבה מומלץ לעיין שם.

5 שבת קיח ע"א.

6 רש"י שם.

7 משמע מדברי הגר"ד שהוא רואה בברכות הנ"ל סיכום וביאור לתפילות שלפניהן.

8 שיעורים לזכר אבא מרי ז"ל (ב), שיעור בעניין פסוקי דזמרה, בעיקר בעמ' יח–ט).

9 תהלים קיג, א.

10 תהלים קו, ב.

11 ישעיה מג, כא.

פרשת יתרו

שהם בפני עצמם ולא לאופן שבו רואה אותם משה, אפילו אם מה שראה משה היה "האני האמיתי" שלהם.

יתרו הגיע מבחוץ והתגיייר. משה ראה את בני ישראל מבפנים, רק כפי שהם בנוכחותו, הכיר את הפוטנציאל הגבוה שלהם והאמין בקשר נשמותיהם המאוחדות עם נשמתו שלו ושל נשמת ישראל בכללותה, ואילו יתרו ראה אותם מבחוץ, כפי שהם ביום-יום, בנפרד ממשה.

יתרו מבין שכל זמן שמשה חי בקרב העם, יוכל לרומם את חיי העם ולהעביר אליהם את דבר ה', אך עליהם ללמוד למשול בעצמם וליישם את חוקי התורה בכל רובדי חייהם וזאת על ידי גוף רב שכבתי של שופטים, יועצים וכו' בהתאם לרמות הקהילה השונות.

הצעתו של יתרו התקבלה, יושמה על ידי משה ונכתבה בתורה. בעצם המערכת והשיטה שיצר יתרו הפכו את התורה להישגו האישי של כל יהודי. כאן למעשה טמונה תרומתו של יתרו לתורה. אילולא יתרו, הייתה התורה נשארת תורת משה – מדריך לחיים עבור אנשים כמו משה ועבור יהודים שהתעלו בזכות משה ולאחר פטירתו. יצירת מערכת שכזו הייתה מתבקשת לצורך הפצת תורת ה' לדורות הבאים שלא ידעו את משה.

הרצון של המורה/המחנכת/המדריכה להביא את התלמידים להצלחות, לממש את הפוטנציאל שלהם ולהאמין בעצמם, לא תמיד תואם את הקצב ואת היכולות האישיות של כל אחד. לפעמים עלינו לקחת צעד לאחור ולאפשר לילדים את המרחב שהם צריכים כדי לשוב ולהאמין בעצמם, לבטא את עצמם ולגלות את כישוריהם ועל ידי זה להצליח. כל זאת תוך שהמורה/המחנכת/המדריכה מהווה, בתקווה בע"ה, משענת בטוחה, מקור אמון וכוח עבורם.

(על פי רעיונות שהובאו במאמרים העוסקים בפרשה באתר "בית חב"ד" ו"כיפה").

אורטל זגורי

טוונטית בהתמחויות לתנ"ך ולחינוך חברתי קהילתי

כאשר הגיע יתרו למחנה בני ישראל עם בתו ציפורה, אשת משה ושני ילדיהם, הוא הופתע לגלות שמשה יושב מבוקר עד ערב, שומע את תלונות העם, בעיותיהם החברתיות. כל זאת – לבדו. יתרו מבין שמשה אינו יוכל לשפוט את העם הגדול הזה לבדו ומציע לו לבחור קבוצת אנשים שעליהם הוא סומך, אשר ישמשו כדיינים וכשופטים. עליהם להיות בעלי תכונות מסוימות ומיוחדות הנדרשות לצורך מילוי התפקיד.

משה קיבל את עצת יתרו ואף יישם אותה. הוא מינה שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמישים ושני עשרות. על בני העם עצמם הוטל ליישם את החוק האלוקי בחיי היום-יום שלהם, בעוד שמשה הגביל את תפקידו לכך שלימד אותם את החוקים והיה השופט בסוגיות הקשות ביותר בלבד.

הערכתו הראשונית של משה שיוכל לעמוד בראש העם, להעביר אליהם וללמד את חוקי ה' ואף לפתור את בעיותיהם, וכל זה לבדו, דומה במעט להערכתו את יכולות העם טרם מעמד הר סיני:

בני ישראל התאספו לרגלי הר סיני כדי לקבל את התורה מאלוקים. הקול השמימי הכריז על שני הדיברות הראשונים (אנוכי ה' אלוקיך [...] ולא יהיה לך אלוקים אחרים על פני), אך בני העם הרגישו שאינם מסוגלים לקבל מסר ישיר מה', ויואמרו אל משה דבר אתה עמנו, ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות".

משה שומע את דברי העם ומתאכזב מאוד. רצונו היה שבני העם יקבלו את התורה כולה ישירות מפיו של אלוקים, אך באופן מפתיע ה' אומר לו:

שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דיברו אליך היטיבו, כל אשר דיברו [...] לך אמור להם: שובו לכם לאוהליכם ואתה פה עמוד עימדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים, אשר תלמדם (דברים, ה).

אולם בני העם לא רצו להיות בקשר עם ה' ברמה הזו. הם רצו לקבל את התורה בזכות יכולותיהם העצמיות ולא בעזרת הכוחות הנשגבים שהיה בכוחו של משה לגלות מתוך עמקי נשמותיהם. הם רצו שחויית התורה שלהם תהיה נאמנה למי

שנת שמיטה

שמיטה וט"ו בשבט

במשנה (ראש השנה א, א) נמנה ט"ו בשבט כאחד מארבעה ראשי שנים, והוא מכונה "ראש השנה לאילנות". משמעותו של ראש השנה הזה היא לעניין מעשרות, ערלה, נטע רבעי, ויש אומרים אף לעניין שמיטה. בשונה משאר ראשי השנים ט"ו בשבט חל ביום חול רגיל, אך מכך שנקרא "ראש השנה" נמנה יחד עם שאר ראשי השנים הסיקו הפוסקים שאין להתענות בו. כן נהגו שאין נפילת אפיים בט"ו בשבט.

ט"ו בשבט מתייחד משאר ראשי השנים בהיותו נחוג כיום חג, באכילת פרות ארץ ישראל ובעריכת "סדר ט"ו בשבט". מה טעמו של זה?

ניתן היה לשער שהעניין נובע מחיבת הארץ, שכיוון שראש השנה לאילנות קשור בתופעות הטבע המיוחדות לארץ ישראל הוא סומן על ידי אכילת פרות הארץ. אם כן, אפשר להעריך שהמנהג נוסד על ידי מקובלי צפת ולאחר שהובא להלכה ב"מגן אברהם" (קלא, טו) התפשט גם בחו"ל. אך ייתכן שמנהג זה קשור לעניין הלכה ואלו שהנהיגוהו רצו להביע בזה את שיטתם המיוחדת, והיא – לעניין שמיטה.

נחלקו האחרונים אם נוהג ראש השנה של ט"ו בשבט לעניין קדושת פרות האילן בשמיטה, כלומר אם קדושת פרות שביעית מתחילה מא' בתשרי של שנת השמיטה ונמשכת עד סוף השנה או שהיא מט"ו בשבט של שביעית עד ט"ו בשבט בשנה השמינית. כמובן, יש בדבר קולא וחומרא: קולא – בנוגע לפרות שחנטו מא' בתשרי של שנת השמיטה עד ט"ו בשבט; וחומרא – באותם פרות שחנטו מראש השנה של שמינית עד ט"ו בשבט. רוב האחרונים סוברים שבא' בתשרי ראש השנה לשמיטה אפילו באילנות, וכן פשוטו לשון הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל ד, ט). אולם השלייה כתב שאף לעניין שביעית ראש השנה לאילנות הוא ט"ו בשבט, ופירש כן אף בדעת הרמב"ם.

אמנם השלייה הוא יחיד בין האחרונים, אבל ב"ספרא" מפורש כמעט כדבריו ונראה שכן היה המנהג בארץ ישראל בכל הדורות. ייתכן, אם כן, שזו הייתה הסיבה לקביעת מנהג אכילת פרות בט"ו בשבט – כדי לקבוע הלכה שט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות אף לעניין שמיטה.

מתוך: אתר מרכז הרב: <http://www.mercazharav.org.il/default.asp?pg=3&id=379>
על פי: חקרי זמנים, א, עמ' שיג-שיז; המועדים בהלכה בפרק על ט"ו בשבט